

Szadura, Joanna

Z prac Komisji Etnolingwistycznej Komitetu Językoznawstwa PAN

Etnolingwistyka 23, 277-280

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

V. Z ŻYCIA NAUKOWEGO

Joanna Szadura

Z PRAC KOMISJI ETNOLINGWISTYCZNEJ
KOMITETU JEZYKOZNAWSTWA PAN

W okresie od grudnia 2009 do maja 2011 roku Komisja Etnolingwistyczna Komitetu Językoznawstwa PAN odbyła 5 posiedzeń, skupionych wokół tematyki językowo-kulturowego obrazu świata Słowian na tle porównawczym.¹ Prace krajowej KE łączono przy tym z pracami międzynarodowej KE przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów oraz programem konwersatorium EUROJOS.

4 XII 2009 w Warszawie odbyło się **9.** posiedzenie KE PAN na temat *Europa widziana oczami Polaków*. Referentami byli językoznawcy: prof. dr hab. **Wojciech Chlebda** (Opole), prof. dr hab. **Jerzy Bartmiński** (Lublin) oraz socjolog – dr **Anna Horolets** (Warszawa), referaty wydrukowano w 22. tomie „Etnolingwistyki”. W tym samym dniu zorganizowano warsztaty korpusowe na potrzeby EUROJOS, przygotowane i przeprowadzone przez dra hab. **Marka Łazińskiego** z UW. Na spotkaniu zaprezentowano możliwości, jakie dają korpusy polszczyzny i języków słowiańskich w badaniach porównawczych nad językowym obrazem świata. Podstawą prezentacji był Narodowy Korpus Języka Polskiego i korpusy równoległe języków słowiańskich: InterCorp (projekt Czeskiego Korpusu Narodowego: <http://www.korpus.cz/intercorp>) oraz ParaSol (projekt uniwersytetów w Ratyzbonie i Bernie).

10. posiedzenie KE PAN zorganizowano **22 III 2010** wspólnie z Wydziałem Orientalistyki UW w Warszawie. Było ono poświęcone pojęciu DOMU w kilku językach świata. Spotkanie ukazało bardzo szerokie i atrakcyjne pole badań porównawczych. Wybrane przez organizatorów tej minikonferencji pojęcie DOMU stało się punktem wyjścia do istotnych dyskusji o charakterze metodologicznym dotyczących zarówno typu danych (systemowych i tekstowych) wykorzystywanych do rekonstrukcji, formy analizy, jak i przyjmowanej perspektywy badawczej, która powinna mieć charakter podmiotowy – oddawać sposób myślenia użytkowników danego języka. Wypracowanie takiego podejścia umożliwiłoby badanie wybranych pojęć w szerokiej skali. Interesujących przykładów dostarczyli referenci. O DOMU w opozycji do BUSZU i ŚWIATA w języku hausa mówiła prof. dr hab. **Nina Pawlak**. O konceptualizacji DOMU jako miejsca schronienia w języku i kulturze suahili – dr hab. **Iwona Kraska-Szlenk**. Analizy oparte na języku arabskim przedstawił mgr **Maciej Klimiuk**, do języka amharskiego odwoływała się mgr **Martyna Rutkowska**, do japońskiego – mgr **Katarzyna Wyszpolska**. Teksty referatów opublikowano w 22. numerze „Etnolingwistyki”.

Kolejne **11.** posiedzenie KE PAN w dniu **25 IX 2010** połączono z posiedzeniem KE przy MKS. Odbyło się ono w Lublinie w czasie V konferencji EUROJOS, współorganizowanej przez Instytut Filologii Polskiej UMCS i Instytut Sławistyki PAN. Na konferencji przedstawiono 39 referatów dotyczących pojęć: DOM, EUROPA, WOLNOŚĆ, PRACA, HONOR oraz

¹ O wcześniejszych pracach KE PAN zob. artykuły Joanny Szadury w E 16 (2004), s. 367–369 i E 17 (2005), s. 346–350; Iriny Lappo i J. Szadury w E 19 (2007), s. 312–316; Urszuli Majer-Baranowskiej, Joanny Szadury i Grzegorza Żuka w E 20 (2008), s. 432–436; Marty Nowosad-Bakalarczyk i J. Szadury w E 21 (2009), s. 336–340.

² Sprawozdanie z konferencji, zob. tekst Iwony Bielińskiej-Gardziel w niniejszym numerze

różnych innych wartości w języku i w kulturze wspólnot narodowych i lokalnych.² Podczas posiedzenia przekazano członkom Komisji zaproszenie do udziału w XV Międzynarodowym Kongresie Słowian w 2013 roku w Mińsku. Zgłoszony przez przewodniczącego komisji prof. Jerzego Bartmińskiego temat bloku kongresowego *Wartości w językowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów* został poddany pod głosowanie i jednogłośnie przyjęty. Zwrócono się także do obecnych osób z propozycją włączenia się do prac nad przygotowaniem zeszytów tematycznych dotyczących wymienionych pięciu pojęć w ujęciu porównawczym.³ Przyjęto od zainteresowanych współpracą deklaracje opracowania konkretnych haseł wedle przyjętej dla EUROJOS-u koncepcji. W drugiej części spotkania dr hab. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (zastępca redaktora „Etnolingwistyki”, zaprezentowała 21. numer rocznika, który w ocenie komisji ministerialnej ma klasę A, z najwyższą liczbą 9 punktów za artykuł, a Dejan Ajdaczyć – stronę internetową <http://ethnolingvistica-slavica.org>, gdzie umieszczane są informacje o pracach powstających w poszczególnych ośrodkach i nowych projektach badawczych. Jelena Bieriezowicz zaproponowała stworzenie elektronicznej biblioteki, w której znalazłyby się różnojęzyczne słowniki i opracowania wspomagające prowadzenie badań porównawczych na spójnej bazie materiałowej. Linki do poszczególnych zbiorów mogłyby się znaleźć właśnie na tej stronie internetowej.

Na 12. posiedzeniu KE PAN w dniu 28 I 2011 w Warszawie referat pt. *Tożsamość narodowa w świetle etnolingwistyki diachronicznej (na podstawie analizy tekstów prywatnych)* wygłosiła dr hab. **Aleksandra Niewiara**. Referentka zaprezentowała przekształcenia wykład-

ników polskości w okresie od XVI do XX wieku. W dyskusji nad referatem pojawiły się między innymi uwagi dotyczące zaproponowanego przez referentkę powiązania poszczególnych etapów kształtowania się tożsamości narodowej z podziałem na wieki (prof. prof. Jadwiga Puzynina, Renata Grzegorzczkova, Krzysztof Wrocławski, Wojciech Chlebda, Jadwiga Ziemiukowa). Jerzy Bartmiński zwrócił uwagę, że cały materiał badawczy został zaczerpnięty z języka elity społecznej i nie pokazuje, jak kształtowało się poczucie tożsamości narodowej warstw plebejskich. W części organizacyjnej zebrania sekretarz konwersatorium EUROJOS, dr Iwona Bielińska-Gardziel, i przewodniczący rady naukowej konwersatorium prof. Maciej Abramowicz omówili sytuację po konferencji w Lublinie (we wrześniu 2010)⁴ i apelowali do zebranych o udział w planowanych pracach. Następnie prof. Renata Grzegorzczkova przedstawiła postulowane kroki badawcze, które powinny być podjęte przy badaniu porównawczym językowych obrazów w ramach programu EUROJOS.⁵

Spotkanie było także okazją uroczystego uhonorowania obchodzącego 50-lecie pracy naukowej Profesora Jerzego Bartmińskiego. Jubilatowi adres ze słowami „Jerzemu Bartmińskiemu, który od 50 lat potwierdza każdym swym dniem, że zaiste bez pracy nie ma kołaczy – ci, którzy od 50 lat dzień w dzień z tych kołaczy ze smakiem, z pożytkiem i z wdzięcznością korzystają” wraz z dedykowaną mu książką *Etnolingwistyka a leksykografia* (Wydaw. Uniwersytetu Opolskiego 2010) wręczył prof. Wojciech Chlebda.⁶ Posiedzenie zamknęła prezentacja nowości wydawniczych.

Ostatnie zebranie w dobiegającej końca kadencji KE, 13. w kolejności, zorganizowano w Warszawie 9 V 2011 r. Referat pt. *Z ba-*

„Etnolingwistyki” oraz W. G. Kulpiny i O. E. Frołowej w „Vestnik Moskowskogo Universiteta” 2/2011, s. 158–164.

³ Zredagowania tomu dotyczącego EUROPY podjął się Wojciech Chlebda, DOMU – Iwona Bielińska-Gardziel, WOLNOŚCI – Maciej Abramowicz, HONORU – Dejan Ajdaczyć. Kwestie ostatecznego składu zespołu redakcyjnego pozostawiono do dalszych uzgodnień.

⁴ Szczegóły zobacz sprawozdanie I. Bielińskiej-Gardziel w niniejszym tomie.

⁵ Zob. artykuł R. Grzegorzczkovej w niniejszym tomie.

⁶ Zob. wypowiedź Wojciecha Chlebdy publikowaną w tym tomie „Etnolingwistyki”.

dań nad kategorią *RADOŚCI* w języku polskim (na tle porównawczym) wygłosiła dr hab. **Agnieszka Mikołajczuk**⁷. Referentka, rekonstruując modele pojęciowe *RADOŚCI*, opowiedziała się za metodą łączenia makroperspektywy, czyli analizy pojęć o szerokim zakresie (*HAPPINESS / RADOŚĆ*), z mikroperspektywą, tj. analizą pojęć szczegółowych powiązanych z odrębnymi nazwami uczuć, reprezentującymi kategorię ogólną w różnych językach (np. pojęcia właściwe leksemom *joy, happy* i *glad* uszczegóławiające kategorię ogólną). Starała się przy tym ustalić zawartość pola leksykalno-semantycznego *RADOŚCI* w języku polskim i ustalić inwariant pojęciowy (będący podstawą porównań).⁸ Porządkując zebrany materiał, zaproponowała wyróżnienie sześciu poziomów abstrahowania, wykorzystywanych w myśleniu o *RADOŚCI*, jej rozumieniu i opisie, podobnie jak w swojej książce, którą w tym tomie „Etnolingwistyki” recenzuje J. Bartmiński. Uznając, że za faktami językowymi kryją się schematyczne scenariusze typowych sytuacji, czyli modele doznań psychicznych, kojarzone w umysłach mówiących z określonymi leksemami, przyjęła za Lakoffem i Kövecsem, że modele te stanowią „wyidealizowane struktury pojęciowe, które funkcjonują w świadomości mówiących jako mniej lub bardziej prototypowe, schematyczne reprezentacje przeżyć psychicznych”, które aktualizują się w umysłach mówiących za każdym razem, kiedy – jako twórcy i odbiorcy wypowiedzi – używają określonych leksemów w tekstach. Informacje składające się na takie modele wiążą się z różnymi domenami poznawczymi zaangażowanymi w rozumienie pojęć, w związku z czym można je uporządkować wg aspektów, których listę referentka zaprezentowała i szczegółowo omówiła. Należą do nich: przyczyna radości (z ewentualnym sprawcą), charakterystyka podmiotu przeżyć, ocena, uczucia, objawy. Pozwo-

liło to na dokładniejsze ustalenie głównych modeli *RADOŚCI*.

Referentka przedstawiła m.in. modele: *RADOŚCI* „reaktywnej”, tj. radości z czegoś, zwykle mającej wyraźny początek, dużą intensywność i wyraziste objawy, np. *radość z wygranej, ktoś cieszy się, że P*; *RADOŚCI* „zmysłowej”, doznawanej przez podmiot, który rejestruje przyjemne wrażenia, np. *coś cieszy czyjeś oczy, radość podniebienia, rozkosz, przyjemność*; *SZCZĘŚCIA* „trwałego”, czyli uczucia głębokiego, wszechogarniającego, uznawanego za najwyższy cel i wartość, do której się dąży, np. *szczęście, radość* (np. *wieczna*). Podsumowując swoje obserwacje, uznała, że prototypowym modelem *RADOŚCI* w języku polskim jest model radości „reaktywnej”. Poszczególne modele i warianty przeżyć powstają jako wynik selekcji i wyboru z bazy potencjalnie dostępnych w umysłach mówiących domen wiedzy, zaangażowanych w tworzenie obrazu *RADOŚCI*, tych elementów, które są ważne z punktu widzenia nadawcy danej wypowiedzi. W tekście domeny te są przywoływane przez mówiącego nie tylko poprzez leksem nazywający uczucie, lecz także przez inne jednostki leksykalne rozproszone w różnych miejscach wypowiedzi i dookreślające istotne dla danego modelu aspekty i cechy przeżyć. Niektóre elementy modelu mogą nie być jawnie wskazane – jako łatwo domyślne lub nieistotne w danym kontekście. W efekcie tłumacz szukający właściwej formy przekładu tekstu mówiącego o radości musi uwzględnić tę różnorodność elementów rozproszonych, ukrytych, domyślnych, choć pominiętych w wypowiedzi. Ma wtedy szansę jak najadekwatniej wyrazić myśl oryginału. Dane słownikowe nie są w tym wypadku wystarczające, bo potencjał definicyjny jest różnie eksploatowany w tekstach. Stąd postulat referentki odejścia od redukcjonistycznego opisu znaczenia słowa na rzecz uwzględnienia kompleksów

⁷ Referentka jest autorką książki *Obraz radości we współczesnej polszczyźnie* (Warszawa 2009), a tekst jej wystąpienia ukaże się w następnym numerze „Etnolingwistyki”.

⁸ Prezentowany diagram zob.: Mikołajczuk A., 2010, *Obraz uczuć z rodziny RADOŚCI w wybranych słownikach współczesnego języka polskiego*, [w:] *Słowa – kładki, na których spotykają się ludzie różnych światów*, red. Burkacka I., Pawelec R., Zdunkiewicz-Jedynak D., Warszawa, s. 127–146.

modeli pojęciowych wiązanych w tekstach z danym słowem.

W dyskusji, w której głos zabrali prof. prof. Jerzy Bartmiński, Hanna Popowska-Taborska, Maciej Abramowicz, Ewa Kołodziejek, Jadwiga Zieniukowa oraz Aleksandra Niewiara i Urszula Majer-Baranowska, podniesiono m.in. problem adekwatności analiz opartych na definicjach leksykograficznych do tego, co w języku realne. Padły także pytania dotyczące reguł wyodrębniania poszczególnych modeli oraz kwestii profilowania.

W drugiej części obrad prof. **Maciej Abramowicz** omówił *Aktualne problemy i plany Konwersatorium EUROJOS – wokół projektu „JOS Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym”*. Poinformował zebranych o powstaniu instrukcji metodologicznej precyzyjnie ujmującej sposób postępowania autorów opracowań powstających w ramach projektu EUROJOS.

Określił również podstawę materiałową, którą stanowią: a) dane systemowe zaczerpnięte ze słowników; b) dane ankietowe (postulował przeprowadzenie ankiety analogicznej do Ankiety Słownika Aksjologicznego, tzw. ASA), c) oraz dane testowe pochodzące z korpusów poszczególnych języków reprezentujące przede wszystkim współczesny styl potoczny. W kolejności komunikat o stanie przygotowań tomów DOM, EUROPA, WOLNOŚĆ, PRACA, HONOR przedstawiła dr Iwona Bielińska-Gardziel. Na posiedzeniu zaplanowano także dalsze działania komisji związane z udziałem w XV Międzynarodowym Kongresie Słowistów w Mińsku w 2013 r.

Nowymi członkami KE KJ PAN w 2010 r. zostali: dr hab. Jan Kajfosz (UŚ Katowice), dr hab. Agnieszka Mikołajczuk (UW Warszawa), dr hab. Aleksandra Niewiara (UŚ Katowice).

Wojciech Chlebda

Po owocach ich poznacie. WYSTĄPIENIE
28 I 2011 Z OKAZJI OFIAROWANIA
PROFESOROWI JERZEMU BARTMIŃSKIEMU
TOMU *Etnolingwistyka a leksykografia*

Nikomemu spośród zebranych nie trzeba tłumaczyć sensu biblijnej frazy *Po owocach ich poznacie*. Gdyby owoce 50 lat pracy naukowej Profesora Jerzego Bartmińskiego chciał tu przed nami wyłożyć, zapewne nie starczyłoby powierzchni tego ogromnego stołu, przy którym zbierają się komitety i komisje Polskiej Akademii Nauk. A gdyby zechcieć dołożyć do nich prace, które by bez Jerzego Bartmińskiego nie powstały – to znaczy te, które powstały z bezpośredniej lub pośredniej inspiracji Profesora – zajęlibyśmy pewnie stoły całego XXVI piętra Pałacu Kultury i – *nomen omen* – Nauki. Same tylko bibliografie prac napisanych przez Jerzego Bartmińskiego i powstałych w Jego kręgu, to dzisiaj już cztery pokaźne książki. W tym roku zaś mija 50 lat od dnia, kiedy lubelski student Jurek Bartmiński – już wtedy będący autorem siedmiu czy ośmiu publikacji – uzyskał magi-

sterium. Po 50 latach możemy powiedzieć, że tamten cenzus był początkiem jednej z bardziej niezwykłych karier w polskiej humanistyce. Co takiego dało nam tych 50 lat?

Nie sposób mówić tu w tej chwili, jakimi drogami od dialektologii i fokolorystyki szedł Jerzy Bartmiński ku etnolingwistyce; zrobią to historycy powojennej nauki polskiej. Ale jest faktem, że publikacja 30 lat temu zeszytu próbnego *Słownika ludowych stereotypów językowych* pod redakcją Jerzego Bartmińskiego stała się kamieniem węgielnym położonym pod gmach instytucji intelektualnej, zwanej dziś „lubelską szkołą polskiej etnolingwistyki”, gmach wielopiętrowy już, o otwartych na oścież drzwiach, przez które wchodzi coraz to nowsze pokolenia – teraz nie tylko już językoznawców i nie tylko polonistów, a ostatnio nie tylko nawet slawistów. Dzięki wyobraźni i gigantycznej pracy Jerzego Bartmińskiego stała się polska etnolingwistyka swego rodzaju syntezą nauk humanistycznych, zwornikiem nauk o człowieku, podjęła bowiem, i to skutecznie, podstawowe kwestie antropologiczne: pytania o miejsce człowieka w świecie i o jego relacje z rzeczywistością, pytania o hierarchię wyznawanych w da-